

JADWIGA ZIMPEL

DOMY KULTURY W POLSCE: NIEJEDNORODNA FEDERACJA MIEJSC

JADWIGA ZIMPEL

Kulturoznawczyni, doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Kulturoznawstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zajmuje się zagadnieniami z zakresu kulturowych studiów miejskich, filozofii i antropologii miejsca, krytycznych studiów nad dziedzictwem oraz badań nad dźwiękiem środowiskowym. Jest autorką monografii *Rewitalizacja miast. Projekt kulturowy* (2013) oraz współautorką raportu diagnostycznego *Edukacja kulturowa w Wielkopolsce. Badania w działaniu* (2016). Publikowała w czasopiśmie: „Kultura Współczesna”, „Przegląd Kulturoznawczy”, „Polish Journal of Landscape Studies”, „Anthropos?”, „Audiosfera”, „Studia Kulturoznawcze”, „Praktyka Teoretyczna”, „Kultura Popularna” i „Autoportret”. ORCID: 0000-0001-7039-1017.

Mimo że lokalność to wymiar doświadczenia kulturowego, w którym jednostka uczy się reguł opartego na zaufaniu współdziałania przekładającego się na zrównoważony rozwój¹ społeczności lokalnych, to jej badawcze rozpoznanie oraz praktyczne docenienie przez politykę rozwoju nie są normą. Książka *Oswajając zmienność*² modyfikuje tę sytuację, kierując uwagę czytelników i czytelniczek na domy kultury. W centrum zainteresowania autorów publikacji znajduje się lokalny wymiar funkcjonowania kultury ujęty jednak nie autonomicznie, lecz relacyjnie, z uwzględnieniem strukturalnych powiązań, które łączą go z innymi rejestrami życia społeczno-kulturowego. Pokazano w ten sposób związki procesu kulturowego toczącego się tu i teraz z transmisją wartości społeczeństwa obywatelskiego.

Refleksja nad sytuacją domów kultury została podjęta w publikacji z perspektywy wyznaczonej przez socjologię kultury, która stanowi pomost między per-

1 P. Vandenbroeck, *Culture and the social learning process towards sustainability*, [w:] *Culture in Sustainability. Towards a Transdisciplinary Approach*, red. S. Asikainen, C. Brites, K. Plebańczyk, L. Rogač Mijatović, K. Soini, University of Jyväskylä, Department of Social Sciences and Philosophy, Jyväskylä 2017.

2 R. Wiśniewski, G. Pol, R. Płasek, A. Bąk, *Oswajając zmienność. Kultura lokalna z perspektywy domów kultury*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2021.

spektywą socjologii i kulturoznawstwa. Przyjęty w pracy model badań oscyluje jednak wyraźniej w stronę tradycji nauk społecznych niż humanistycznych. Główne pytanie badawcze postawione przez autorów publikacji odnosi się do kwestii adaptowania się domów kultury do aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju. Praca stanowi „diagnozę funkcjonowania domów kultury”³, zrealizowaną za pomocą metod ilościowych, wykorzystujących technikę *mixed mode survey design*, i jakościowych, obejmujących wywiady indywidualne i fokusowe oraz narzędzia warsztatu etnograficznego. Odpowiedzi na pytanie, jak faktycznie funkcjonują dzisiaj domy kultury w Polsce, jakiego typu aktywności są w nich podejmowane oraz jak ich działalność postrzegana jest przez członków społeczności lokalnych, książka udziela, prowadząc czytelnika przez siedem rozdziałów. Pierwsze trzy poświęcone są kolejno: przesłedzeniu historii instytucji domu kultury, dla którego perspektywę teoretyczną stanowi „instytucjonalizm historyczny”⁴, prezentacji kontekstu badawczego, obejmującego komunitarianistyczną wizję wspólnoty i różne warianty koncepcji kapitału społecznego, oraz szczegółowemu zdaniu sprawy z przyjętej metodologii badań. Cztery rozdziały analityczne prezentują wyniki interpretacji zgromadzonego materiału badawczego. Uporządkowano je z uwzględnieniem kilku głównych wątków tematycznych, takich jak: zasoby będące w dyspozycji domów kultury, zakresy współpracy międzyinstytucjonalnej, w którą się one angażują, typy preferowanych modeli pracy ze społecznością lokalną zbudowane za pomocą metody skupień Warda oraz specyfika lokalnych kontekstów, rekonstruowana przy zastosowaniu metody studium przypadku. Części analityczne są bogato ilustrowane tabelarycznymi zestawieniami wyników poszczególnych partii badań, prezentującymi je w przystępny sposób, co sprawia, że z publikacji mogą skorzystać osoby niewdrożone w warsztat metodologiczny socjologii. Głos badacza przeplata się tu z głosami uczestników badania, co niuansuje przekaz i wzmacnia kontakt z terenem, mimo że materiał etnograficzny został w pełni zanonimizowany. W zamykającym książkę *Zakończeniu* wskazano możliwe kierunki dalszych badań domów kultury oraz zasygnalizowano paradoksy związane z rozpoznaniem w badaniach trendem, polegającym na przechodzeniu domów kultury od modelu opartego na animacji uczestnictwa w kulturze do modelu partycypacyjnego, silnie zakorzenionego w lokalizmie⁵. Do publikacji dołączono także *Aneks*, zbierający w jednym miejscu stosowane w trakcie badań narzędzia pomiarowe.

Domy kultury pokazane zostały w publikacji nie tylko pod kątem ich wyznaczonych ustawowo zadań, lecz także jako konkretne podmioty w lokalnych sieciach działania, w których realia systemowe mieszają się z różnymi uwarunkowaniami terenu. Kreślony w publikacji obraz domów kultury zgodnie z przyjętą metodologią badań opiera się na „wartościach uśrednionych”, pozwalających wydobywać trendy⁶, daje jednak asumpt do przypuszczeń o znacznej

3 Tamże, s. 185.

4 Tamże, s. 21.

5 Tamże, s. 228.

6 Tamże, s. 179.

lokalnej zmienności ich funkcjonowania. Przejawia się ona, między innymi, w charakterze kontaktów między domami kultury a samorządem lokalnym. Jak wynika z wypowiedzi respondentów biorących udział w wywiadach, w wielu przypadkach samorządy nadal nie w pełni i nie zawsze rozpoznają specyfikę misji nadzorowanych przez siebie instytucji⁷.

W prezentowanych w książce badaniach nie tylko uwzględniono synchroniczny modus analizy, ale też wzięto pod uwagę perspektywę diachroniczną, co pozwoliło uchwycić instytucję domu kultury procesualnie, wydobywając jej tytułową „zmiennosc”. Historia domów kultury, zrekonstruowana na podstawie analizy źródeł uwzględniających publikacje z początku XX wieku, poświęcone idei tworzonych oddolnie domów społecznych, oraz prace z okresu powojennego, ukazujące moment kształtowania się domu kultury jako instytucji państwowej, jest w książce prezentowana nie jako zamknięty etap dziejów, lecz jako część teraźniejszości instytucji, jej ideowy kontekst, wywierający wpływ na sposób, w jaki przejawia się ona i działa obecnie. Umocowanie w źródłach historycznych ma bardzo pozytywny wpływ na odbiór pracy i niuansuje sposób postrzegania domów kultury. Dzięki temu zaczynamy w nich widzieć nie tylko oczywiste elementy pejzażu gmin miejskich i wiejskich, lecz także miejsca – złożone, materialno-semiotyczne struktury, które wyłaniają się w efekcie długotrwałej sedymentacji znaczeń⁸. Poza odniesieniem do źródeł historycznych efekt odbiorczy, o którym mowa, osiągany jest w publikacji dzięki przyjętej perspektywie teoretycznej. Tworzy ją wspomniane już podejście instytucjonalizmu historycznego, którego źródła autorzy łączą z paradygmatem strukturalnego funkcjonalizmu⁹, co stanowi rozwiązanie wpisujące się w długą tradycję dyscypliny.

Lektura książki *Oswajając zmienność* przekonuje, że idea domu kultury mimo znacznych przeobrażeń, którym podlegała na przestrzeni ostatniego stulecia, nadal stanowi potencjał gmin, o którego rozwój i trwanie warto zabiegać. Autorzy pracy dowodzą, że w skali kraju (badaniami objęto 1076 jednostek) domy kultury pełnią rozmaite funkcje, obejmujące zarówno realizację własnej oferty programowej, jak też zadania zlecane często przez samorząd, odgrywają również rolę rozsądnika „integrującego, koordynującego i wspierającego” działania inicjowane przez lokalną społeczność¹⁰. Wyniki zaprezentowanych w książce analiz pokazują jednak, że mimo udokumentowanych w literaturze przedmiotu, ale i dostrzeganych przez respondentów korzyści, w tym również gospodarczych¹¹, wynikających z obecności domów kultury w przestrzeni danej społeczności lokalnej, instytucje te w bardzo wielu przypadkach borykają się z ciągłym brakiem „stabilności”¹² funkcjonowania, na co składają się przede wszystkim względy

7 Tamże, s. 132–134.

8 Por. B. Jałowiecki, *Przestrzeń jako pamięć*, „Studia Socjologiczne” 2/1985.

9 R. Wiśniewski, G. Pol, R. Płasek, A. Bąk, *Oswajając zmienność...*, dz. cyt., s. 21.

10 Tamże, s. 222.

11 Tamże, s. 125.

12 Tamże, s. 92.

świadomościowe, „finansowe, kadrowe, jak i infrastrukturalne”¹³. Zapewnienie ciągłości trwania omawianych w książce instytucji spoczywa często, jak wynika z przedstawionej diagnozy, na barkach lokalnych liderów kultury, którzy kierują się w swojej pracy poczuciem misji, motywowani uwewnętrzną potrzebą kontynuacji lokalnych, często rodzinnych tradycji społecznikowskich. Propozycja w książce interpretacja zdiagnozowanych problemów doświadczanych przez domy kultury wskazuje na ich związek z brakiem uporządkowania sytuacji prawnej – od 30 lat działają na podstawie tej samej ustawy¹⁴. Wyłaniająca się z przedstawionych w książce badań prekaryzacja sektora kultury jest zjawiskiem dość dobrze rozpoznany na gruncie literatury przedmiotu¹⁵. Niepewną sytuację kadr kultury rzadko jednak problematyzuje się w odniesieniu do konkretnego typu instytucji. Badacze wskazują na potrzebę podjęcia działań związanych z „dokładnym uregulowaniem statusu domu kultury w polskiej przestrzeni instytucjonalnej”¹⁶, co miałyby się wiązać z doprecyzowaniem zakresów pełnionych zadań¹⁷. Apel ten wydaje się pod wieloma względami uzasadniony, kwestią otwartą i niebywale złożoną pozostaje pytanie o kształt, jaki miałyby przybrać nowe rozwiązania legislacyjne. Można się także zastanawiać nad konsekwencjami większej regulacji działalności domów kultury w skali ogólnopolskiej. W ślad za nią może bowiem nastąpić ograniczenie ich, odkrytej w badaniach, różnorodności.

Podczas gdy ostatnie dekady przyzwyczyli przedstawiciele nauk społecznych i humanistyki do konsekwentnego rezygnowania z domykania znaczeń pojęcia kultury, autorzy pracy *Oswajając zmienność* sygnalizują potrzebę rewizji tego stanowiska w odniesieniu do zakresów działalności domów kultury¹⁸. Na podstawie przeprowadzonych rozmów z pracownikami tych ośrodków stwierdzają, że zjawisko poszerzania się pola kultury nie tylko przekłada się na korzystną dywersyfikację działań lokalnych instytucji, lecz także prowadzi do „rozmywania kultury w polu [innych] działań”¹⁹. Obserwacja ta stanowi kluczowy moment książki, jest też punktem wyjścia do dyskusji, zwłaszcza jeśli spojrzeć na nią z perspektywy zarządzania instytucją kultury, ale przede wszystkim przez soczewkę studiów kulturowych. W ramach tych studiów działania zacierające znaczeniowe granice zakresów „sektorowo” definiowanej kultury ujmowane są jako część kultury rozumianej „inkluzyjnie” – otwartej sfery praktyk znaczących, w której ścierają się

13 Tamże, s. 119.

14 Tamże, s. 228. Mowa o Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 1991 Nr 114 poz. 493).

15 Zob. na przykład K. Szreder, *ABC Projektariatu. O nędzy projektowego życia*, Fundacja Bęc Zmiana, Warszawa 2016; M. Poprawski, M. Maciejewski, *Status artysty – czas pandemii, czas stabilizacji. Ekspertyza 22*, Open Eyes Economy Summit, Poznań–Kraków 2020; E. Banaszek, K. Chajbos, M. Kosińska, M. Kościańczuk, B. Mateja-Jaworska, M. Rosińska, K. Sikorska, S. Szykowna, J. Walczyk, J. Zimpel, *Raport diagnostyczny: Edukacja kulturowa w Wielkopolsce. Badania w działaniu*, Centrum Praktyk Edukacyjnych, Poznań 2016, <http://cpe.poznan.pl/publication/edukacja-kulturowa-w-wielkopolsce-badania-w-dzialaniu/> (26 sierpnia 2021).

16 R. Wiśniewski, G. Pol, R. Płasek, A. Bąk, *Oswajając zmienność...*, dz. cyt., s. 48.

17 Tamże, s. 228.

18 Tamże.

19 Tamże.

z sobą różne polityki reprezentacji i trudne do pogodzenia, również estetyczne, interesy odmiennych grup społecznych²⁰. Z jednej strony nasuwa się w związku z tym pytanie, o autonomię czyjej kultury instytucja domu kultury powinna zabiegać. Z drugiej strony sformułować można hipotezę o związku prezentowanej w książce rywalizacji kulturowego i społecznego kapitału w działalności domów kultury²¹ ze zidentyfikowaną w badaniach, sygnalizowaną przez część respondentów „trudnością w projektowaniu i realizowaniu zajęć dla młodzieży”²². Być może niedocenienie roli, jaką odgrywa ambitna polityka programowa instytucji kultury, która prowadzi do rozwoju jej kapitału kulturowego, to powód, dla którego tracą one atrakcyjność w oczach przedstawicieli wspomnianej grupy wiekowej. Z zaprezentowanej w książce typologii wyodrębniającej pięć głównych modeli społecznego funkcjonowania interesujących nas instytucji wynika ponadto, że te z nich, które silniej zdefiniowały swoją rolę w terminach pomocniczości, w większości przypadków nie prowadzą szerzej zakrojonych działań związanych z Amatorskim Ruchem Artystycznym. Jak dowiadujemy się w trakcie lektury, czynnikiem różnicującym jest tu przede wszystkim aspekt czasu. Dłuższy staż instytucji przekłada się na wyższą priorytetyzację działalności wspomnianego ruchu, co po części wynika także z faktu, że zakorzenione instytucje dysponują bogatszym zapleczem lokalowym i infrastrukturalnym. Jednocześnie autorzy odnotowują, że zainteresowanie współtworzeniem Amatorskiego Ruchu Artystycznego w skali kraju spada w stosunku do lat ubiegłych²³. Na wysokim poziomie plasuje się z kolei liczba podmiotów, które wśród swoich najważniejszych zadań wskazują działania z obszaru edukacji kulturalnej²⁴.

Książka *Oswajając zmienność* dostarcza przekrojowego ujęcia różnych modeli funkcjonowania domów kultury w Polsce. Jest także źródłem bogatego materiału analitycznego, który inspiruje do baczniejszego przyjrzenia się ich niejednorodnej federacji przez pryzmat pojęcia miejsca. Na podstawie przedstawionych w książce analiz stwierdzić można, że dla realizacji przez lokalne instytucje kultury celów związanych z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego istotne jest zbalansowanie modelu partycypacyjnego i wcześniejszych modeli związanych z pojęciem uczestnictwa w kulturze. Z kolei jej odczytanie przez pryzmat studiów kulturowych pozwala założyć, że realizacji wspomnianych zadań sprzyjać będzie także zachowanie znaczeniowej otwartości pojęcia kultury, zdolnego pomieścić zarówno aktywności, dla których punktem wyjścia jest kultura symboliczna i jej kanony, jak i działania kierowane na obszary nowe, stanowiące odpowiedź na ekologiczne, społeczne i gospodarcze wyzwania współczesności. Charakter tych wyzwań jest interdyscyplinarny, podobnie jak doświadczenie lokalności.

20 T. Rakowski, A. Skórzyńska, *Metodologie i ujęcia*, [w:] *Diagnoza w kulturze*, red. M. Krajewski, A. Skórzyńska, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2017.

21 R. Wiśniewski, G. Pol, R. Płasek, A. Bąk, *Oswajając zmienność...*, dz. cyt., s. 179.

22 Tamże, s. 229.

23 Tamże, s. 174.

24 Tamże, s. 158.

Wiśniewski, Rafał, Grażyna Pol, Rafał Płasek, Agnieszka Bąk. *Oswajając zmienność. Kultura lokalna z perspektywy domów kultury* [*Taming diversity. Local culture from the perspective of community centres*]. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2021.

Data wpłynięcia: 26 sierpnia 2021 r. Data zatwierdzenia do druku: 22 października 2021 r.

SŁOWA KLUCZOWE: miejsce, tożsamość lokalnych instytucji kultury, inkluzyjna definicja kultury, interdyscyplinarność lokalności

KEY WORDS: a place, identity of local cultural institutions, inclusive definition of culture, interdisciplinary character of locality

